

Államforma

Különleges, vegyes államformák – régen és ma

TAKÁCS PÉTER

„Alkotmányjogilag az államforma arra a kérdésre ad választ, hogy milyen az államfő legitimációja” – olvashatjuk Kukorelli István egyik fontos, talányos című írásában.¹ E gondolat részben azért ragadott meg, mert nemcsak „kiemeli” a legitimációs aspektus fontosságát, hanem egyenesen „beemeli” azt az alkotmányjogba, ami merész, újszerű megközelítés. Megragadott azonban azért is, mert azt a régi, 2014. február 7-i győri konferenciát juttatta eszembe, ahol az ünnepelt a köztársaságot proklamáló 1946. évi I. törvény parlamenti vitájáról beszélve Sulyok Dezsőt idézte („a múlt után nemcsak betettük az ajtót, hanem be is falaztuk azt”),² majd a rá jellemző csendes módon rögtön azt is megjegyezte: azért ebből a falból azóta kétségtelenül kivettek néhány téglát. Ez akár példa is lehet az államformákkal kapcsolatos kérdések széles horizontú megközelítésére, s ez adta számomra az apropót, hogy ebben az ünnepi kötetben egy szokásos kérdés speciális megközelítésével köszöntsem őt.

Közelítések – az államok államformák szerinti rendszerezéséről

Az államok klasszifikációja során két jellegzetes kategóriát használhatunk: az államtípust és az államformát. Akik az utóbbit preferálják, azok két rendszer közül választhatnak. Vagy azt mondják: az államformák a hatalom gyakorlóinak *száma* szerint különböznek, vagy azt: az államforma annak a függvénye, hogy mi van az állam élén álló személyek *fején*: kalap vagy korona.³ Az előbbi esetben egy hármas

¹ Lásd A magyar állam- és kormányforma stabilizátorai és demokráciadeficitjei. In Kukorelli István: *Hány éves az Alaptörvény. A régi-új kérdése az Alaptörvényben*. Bp. Gondolat, 2017. 27.

² Az 1945. évi november hó 29-re összehívott *Nemzetgyűlés 8. ülésének naplója* [1946. január 24.], 256. Az ünnepelt által idézve is Az 1946. évi I. törvény közjogtörténeti jelentősége és az alkotmányos jogfolytonosság című írásan, vö. Kukorelli István: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Budapest, Századvég Kiadó, 2006. 32.

³ A szépen alliteráló fordulatot (*kalap vagy korona*) Szentpéteri-Nagy Richárdtól kölcsönöztem, és két recsegő rendszertani kategóriával (*triász, duális* felosztás) fizettem értük; vö. az *Államfölváltás*

felosztás, *triász*, keretei között gondolkodnak, az utóbbi esetben pedig egy *duális* felosztás keretei között. Az előbbieket minden államformát három tiszta típusra, esetleg azok kombinációira igyekeznek visszavezetni, az utóbbiak pedig minden államformát két fő csoportba sorolnak be. Úgy tűnhet, hogy ez utóbbi esetben nem lesznek kombinációk, hisz milyen dolog jönne ki abból, mondhatja bárki, ha kombináljuk a kalapot és koronát! Talán kalapkorona?⁴ Ne ítéljünk azonban elhamarkodottan: az államok világa – miként az élet – tele van meglepetésekkel!

A. A leggyakoribb öt⁵ jellegzetes államforma a trichotóm és a dichotóm rendszerben

A jellegzetes államformák a hármass felosztásban többnyire a *monarchia*, az *arisztokrácia* és a *demokrácia*, a duális felosztásban pedig mindig a *monarchia* és a *köz-társaság*. A két rendszer táblázatba rendezve a következő:

Az államformák hagyományos, hármass és kettős felosztása

HÁRMAS FELOSZTÁS			KETTŐS FELOSZTÁS	
	↙	↓	↙	↘
KIRÁLYSÁG	ARISZTOKRÁCIA	DEMOKRÁCIA	MONARCHIA	KÖZTÁRSASÁG
türannisz	oligarchia	„politeia” ¹		

¹ Ez a sor, az előzővel együtt, a hármass felosztáson alapuló arisztotelészi „hatos rendszert” szemlélteti, bár abban a *politeiának* a *demokrácia* helyén kellene állnia, és megfordítva: a *demokráciának* a *politeia* helyén. Ettől az első sor szemléltető jellegének általánosabb érvényűsége érdekében tértem itt el.

A trichotóm felosztás a régebbi, gyakorlatilag ókori eredetű, de még a XX. és XXI. században is akadnak képviselői; a dichotóm pedig a koraújkorban született, de csak jóval később terjedt el szélesebb körben.

A két felosztás különböző szempontokat vesz alapul, ami már a monarchia poliszemikus jellegéből is nyilvánvaló. Ott, ahol a hatalom gyakorlásában részt vevők köre számít, a monarchia fő jellemzője, hogy *monokrácia*: egy személy uralma; ahol a tartalmi kérdések a fontosak, ott fő jellemzője, hogy az (Platón fordulatával élve) „a legkiválóbb férfiú uralma”. Miközben a ókori görögök saját királyaikat – azaz a műkénéi wanaxok bukása után felemelkedett faluközösségi paraszt vezetőiket – βασιλειος-nak (bazileiosznak, uralkodónak, királynak, fejedelemnek) mondták, e

az *alkotmányos demokráciában* című PhD-értekezését, melynek Kukorelii István volt a témavezetője: gépirat, Budapest, 2017. 16.

⁴ A monarchia és köztársaság közötti állítólagos konvergenciától függetlenül utalhatunk itt Nagy Frigyes bon mot-jára, miszerint „a korona végül is egy kalap, amelyen átesik az eső.”

⁵ Ez a száma azért öt, mert a *monarchia* nem ugyanazt jelenti a most bemutatni kívánt két csoportosításban.

kettősséget a görög eredetű, de ellatinosított szó későbbi etimológiája is jól megmutathatná, hiszen a *mono* (μῶνο: egyedüli) abban vagy az erőre utaló *kráciával*, vagy az uralomra utaló *archóval* társul. Az, hogy nem mutatja meg, csak azért van, mert a terminológiát illetően az elméletek művelői már régen sem voltak mindig következetesek. A régi idők monarchiáját ugyanakkor az uralom jellegére és módszereire figyelemmel nevezhetjük autokráciának vagy despotizmusnak is, ahogy azt Lord Bolingbroke tette: „Az abszolút monarchia zsarnokág, az abszolút demokrácia azonban egyszerre zsarnokság és anarchia”.⁶ Így fogta fel azt Kant is *Az örök békében*.

Akik az államformák rendszerét a Mengyelejev-táblázathoz hasonlóan képzelik el, természetesen minden ponton megpróbálják kitölteni az „üres helyeket”. A monokrácia síkján például *pleokráciával*, a többek uralmával (*monokrácia*, *pleokrácia* és *polikrácia* között téve különbséget), és *polikráciával*, a sokaság-uralommal vagy a *pleonarchiával*.⁷

A duális felosztás rendszerinti alapja az, hogy ki, milyen jogi alapon, meddig és milyen felelősséggel áll az állam élén. A monarchiában ez az a személy, aki örökölte pozícióját (tipikus eset: örökletes királyság) vagy megválasztották (választási monarchia), a köztársaságban pedig az, akit államelnöknek megválasztottak, vagy hatalmi harcok során azzá vált, esetleg az maradt.

A triászt manapság kevesebb elemzésben használják, a duális rendszert többen. Első megközelítésben ennek az az oka, hogy a különböző szempontok elkerülhetetlen alkalmazása magyarázatokat igényel. Manapság például sokszor koronás fők állnak a demokratikus államok élén, akik – ahogy mondani szokták – „uralkodnak”, de „nem kormányoznak”, s az ilyen államok, például a svéd vagy brit, monarchiák, s egyszeresmind demokráciák is. Máskor az egyes eseteket azért nehéz példákkal szemléltetni, mert az adott államforma lényegében eltűnt a történelemből, s csak valamelyik újabb alakzat átértelmezése révén lehetne konkretizálni. Hisz ki tud meggyőző mai példát hozni egy klasszikus értelmében vett szünarchiára vagy timokráciára?

⁶ Bolingbroke (Henry St. John, Viscount): *Dissertation upon Parties* [1733–34]. megj: Bolingbroke: *Political Writings*. Szerk.: Armitage, David. Cambridge, C.U.P., 1997. 127.

⁷ Vö. Brinkmann, Karl: *Verfassungslehre*. München, R. Oldenbourg, 21994, aki az „egy – néhány (több) – sok” mentén gondolkodva a *monokrácia*, *pleokrácia* és *polikrácia* között tett különbséget. A *pleokráciához* hasonló értelemben használta a *pleonarchia* kategóriáját a mára már csaknem elfeledett diplomata-jogász, Friedrich Heinrich Geffcken (1830–1896) a *Das Gesamtinteresse als Grundlage des Staats- und Völkerrechts. Prolegomena eines Systems* című művében; Lipcse, A Deichert'sche Verlagsbuchandlung Nachf. (Georg Böhme), 1908. Ugyanezen a vonalon haladva, de a dolgokat leegyszerűsítve Günter Dürig *monokratikus* és *demokratikus* rendszereket különböztetett meg; lásd Dürig, G.: *Staatsformen. Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*. Stuttgart, G. Fischer – Tübingen, Mohr, 1956–1965. 21968. 9. kötet, 742–752.

A *hármastipológiát* alkalmazta – ideértve az ebből kialakított ún. hatos rendszert is – az ó- és középkor minden jelentős gondolkodója: így Hérodotosz, Plátón,⁸ Arisztotelész, Polübiosz, Cicero, Aquinói Szent Tamás és Pádúai Marsilius, valamint az újkor első évszázadainak legnagyobbjai: Jean Bodin, Thomas Hobbes, Hugo Grotius, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Johann H. G. Justi és Immanuel Kant. A XIX-XX. században viszont ez a tipológia lassanként háttérbe szorult, sőt szinte teljesen eltűnt, amennyiben csak a nagyon hagyománytisztelő, a kevésbé jelentős, a többnyire tankönyveket író vagy a különleges megközelítéseket kedvelő szerzők alkalmazták, mint amilyen például Friedrich Ch. Dahlmann, Wilhelm Roscher, Max von Seydel vagy Franz Schmidt, az elmúlt évszázadban pedig Max Imboden, Karl Brinkmann vagy Reinhold Zippelius volt.⁹

A dichotóm rendszer – bár a leghatásosabb első megfogalmazását Machiavellihez kötik – lényegében a XVIII-XIX. században terjedt el, és a XX. századra szorította teljesen háttérbe az előbbi. Az államok monarchikus és köztársasági formák szerinti tipológiáját tartotta helyesnek az államtan számos klasszikusa és sok alkotmányjogász: Carl Ludwig von Haller, Anton Menger, Carl Walther, Georg Jellinek, Edmund Bernatzik, Gottfried Salomon, Otto Koellreutter, Adolf Julius Merkl és Hans Nawiaszky is. E két kategória ugyanis olyan közjogi kereteket jelentett, amelyekben sokféle politikai tartalom helyet kaphatott. A duális rendszer svungja olyan határozott volt, hogy a XX. században – bár a hármastipológiával is kísérletezgettek még – ennek mintájára épült ki az államok politikai alapú duális osztályozása: a demokrácia–diktatúra, illetőleg (ahogy újabban használják) a demokrácia–autokrácia felosztás.

Az öt jellegzetes államforma (monarchia, arisztokrácia és demokrácia, illetőleg a monokráciaként felfogott monarchia és köztársaság) egyikét-másikat olykor tudatosan kombinálják egymással, *vegyes* kategóriákat létrehozva belőlük. Ilyenek jönnek létre akkor is, amikor az államformákat minősítő jelzőkkel látják el, s a jelzőt a másik felosztási rendszerből veszik, vagy ugyanabból, de a másikhoz tartozó vagy arra utaló jelentésben. Például demokratikus köztársaságról vagy arisztokratikus monarchiáról beszélnek. E kissé már önmagukban is csalóka kifejezések még

⁸ Plátón természetesen nem három államformát különböztetett meg – különböző műveiben különböző felosztásokkal élt. Leggyakrabban négy államformáról és öt – mai fogalommal – „politikai rezsimről” beszélt (arisztokrácia, timokrácia, demokrácia, oligarchia, valamint türannisz), amelyeket egyes helyeken megtoldott a „filozófus király” monarchiájával. Felosztásai azonban azok alapja szerint e hagyományba tartoznak.

⁹ Körükben külön kiemelem Carl Schmitt elméletét, ami azért is érdekes, mert ő kombinálja a hármastipológiát és a kettős felosztást. A jogállami alkotmány szerinte „ideiglenesen” (!) átveszi a monarchia, az arisztokrácia és a demokrácia formáit, mint „politikai formaelveket (*politische Formprinzipien*) és elemeket”. Ezzel egyidejűleg mégis úgy vélte, hogy az államforma-különbséget két formatív elv (*Gestaltungsprinzipien*) – az azonosság és reprezentáció (*Identität, Repräsentation*) – határozza meg, s minden politikai egység ezek megvalósulása révén nyeri el konkrét formáját. Lásd Schmitt, Carl: *Verfassungslehre* [1928]. Berlin, Duncker und Humblot, 31954. 200–208.

rejtélyesebbek lesznek, ha az így képzett vegyes kategóriákat „kormányformának” mondják, ami olykor ugyancsak előfordul.

Az öt jellegzetes államforma mellett mind a gyakorlatra, vagyis a valóságos történelmi folyamatokra, mind pedig az elméleti megfontolásokra tekintettel megkülönböztethetünk másokat is. Ilyen például a *tetrarchia* és *heptarchia* mint valóságosan létezett uralmi forma, valamint a *poliarchia* és *demarchia* mint elméleti kategória. Ezeket itt hely hiányában nem részletezhetem.

B. Újfajta kategóriák a hagyományos rendszerekben

A több évszázados, sőt egyes elemeiben több évezredes múlttal rendelkező, hagyományosan *közjoginak* mondott osztályozó kategóriákat az elmúlt évtizedekben – egy két-háromszáz éve zajló folyamat lezárásaként – az államról való elméleti gondolkodásban felváltották a *politikai* alapú vagy ilyen jellegű kategóriák. Az új kategóriák rendszere ugyanakkor strukturálisan többé-kevésbé megfeleltethető az előbbieik között kialakult rendnek. A típusjelző kategóriák újjak (például „jóléti állam”, „alkotmányos demokrácia” „tekintélyuralmi állam”, „totalitárius állam” stb.), de azok rendszere a régi maradt. Ezt a megfeleltethetőséget, vagy inkább átfordíthatóságot szemlélteti az alábbi táblázat. A „megfeleltetés” annak kimondását jelenti, hogy – példának okáért – a köztársaság–monarchia páros mai helyére az államok demokrácia–diktatúra vagy a demokrácia–autokrácia alapú felosztása kerül, a demokrácia–arisztokrácia–monarchia mai formája pedig a demokrácia–autokrácia–diktatúra, vagy az alkotmányos demokrácia–tekintélyuralmi állam–totalitárius állam triász.

*Az államok és politikai rendszerek modern rendszerezése hozzávetőleges
megfeleltetve a hagyományos szerkezetnek*

HÁRMAS FELOSZTÁS			KETTŐS FELOSZTÁS	
↙ ↓ ↘			↙ ↘	
DEMOKRÁCIA	AUTOKRÁCIA	DIKTATÚRA	DEMOKRÁCIA	DIKTATÚRA
ALKOTMÁNYOS DEMOKRÁCIA	TEKINTÉLYURALMI ÁLLAM (AUTORITER REZSIM)	TOTALITÁRIUS ÁLLAM	DEMOKRÁCIA	AUTOKRÁCIA
(értékelési fokozatok) (+) → → → (-)			↔ (axiológiai ellentét)	
A hármas felosztás további változatai			A duális felosztás további változatai	
(szabadpiaci) minimális állam	szociális jóléti állam (szociális piacg.)	tervutasításos gazd. állama	jogállam	rendőrállam
korlátozott állam	szocializált állam	totalitárius állam	jogállam	diktatúra
liberális demokrácia	„illiberális demokrácia”	totalitarizmus	mérsékelt állam	totalitárius állam

A két rendszer között azok szerkezeti megfeleltethetősége ellenére természetesen vannak kisebb-nagyobb különbségek is. Így a modern hármas felosztás – az ókorival ellentétben – értékelési fokozatokat is jelez, a duális kategóriák szerinti mai felosztások két kategóriája pedig – a koraujkorival szemben, ahol ezek megfelelői mára pusztán „technikai” különbségeket jeleznek, és legitimációs jelentőségük van – egymás (axiológiaailag értelmezett) ellentétei.

A „további változatok” természetesen mind a trichotóm, mind a dichotóm rendszerben szinte vég nélkül szaporíthatók; különösen, ha az előbbibe bevezetjük a *hibrid rezsim* fogalmát, és azt belsőleg tagoljuk, vagy kiemeljük valamely konkrét változatát. Az autoriter rendszer vagy *tekintélyuralmi állam* nyilvánvalóan ilyen hibrid rezsim, miként az (*electoral authoritarianism* fogalmi körébe tarozó) *választási autokrácia* is az, s bár ezt nem szokták így mondani, ebben a rendszerben tulajdonképpen a XX. századi Nyugat-Európa legnagyobb vállalkozása, a szociális-jóléti állam is „vegyes” megoldásnak tekinthető a szabad piaci rendhez igazodó, csak negatív funkciókat felvállaló minimális állam és a társadalmi életet teljesen államosító totalitárius állam között. A maga módján köztes rendszer az *illiberális demokrácia* is (már ha valaki elfogadja egyik változatának nem il-, hanem lényegében antiliberalis önmeghatározását), a kifejezés második tagjával (demokrácia) kapcsolatos kétellyel együtt, ami a trichotóm rendszer középő rubrikájába helyezi.

*Monarchiák és republikák között: „királyok nélküli királyságok”
és „republikánusok nélküli köztársaságok”*

Első pillantásra úgy tűnhet: a monarchia és a köztársaság mint két fő államforma annyira különbözik egymástól, hogy nincsenek közöttük átmenetek vagy vegyes alakzatok. Ez tévedés. A monarchia és a köztársaság közötti átmenet kialakulhat sajátos közjogi szerkezetek révén is, mint például az Egyesült Arab Emírségekben, ahol az államfői jogokat egy „szövetségi tanács” gyakorolja, melyet az államot alkotó hét emírátus élén álló hét emír alkot, vagy Malajziában, amit európai fogalmak szerint talán „választási szultanátusnak” mondhatnánk. Bizonyos értelemben ilyen vegyes forma a társhercegség is, például az, amit az Andorrai Fejedelemségből ismerünk. Ennek élén két „társherceg” („társfejedelelem”) áll: az egyik – történeti esetlegességek okán – a francia köztársasági elnök, a másik a spanyolországi La Seu d’Urgell püspöke. Sajátos előpéldát jelenthetnek e tekintetben az ókori kettős királyságok (például a spártai) és a régről ismert kettős fejedelemségek (például a magyar), ahol egy ideig megmaradt a hatalom szakrális és világi jellegének kettőssége. Vegyes fogalmakat kapunk akkor is, ha a fenti duális rendszert tudatosan kombináljuk egymással, vagy a triászából vett valamely kategóriát a duális rendszer egyik elemének minősítő jelzőjeként kezeljük. Például:

A duális felosztás vegyes változatai

			demokratikus monarchia	arisztokratikus köztársaság
			királyi köztársaság	

Ezek és az ehhez hasonló kategóriák kissé már önmagukban is csalókák, ám még rejtélyesebbek lesznek, ha az így képzett vegyes kategóriákat „kormányformának” mondják, ami nagy ritkán fordul csak elő.

A két fő államforma közötti „hagyományos”, vagyis a dualitásnak legalább a látzatát megőrizni törekvő útkeresést köztes fogalmak is jelzik. Ilyen a régi angol közjogban a *commonwealth* [államközösség], vagy a régi lengyel felfogás szerinti *rzeczpospolita*. Mindkettő egyaránt jelent monarchiát és köztársaságot, az épp aktuális viszonyok szerint. Ilyen továbbá a „koronás köztársaság”, a „királyi köztársaság” és a „király nélküli királyság is.

A „koronás köztársaság” (*crowned republic*) kifejezést az angol koszorús költő, Lord Tennyson alkotta meg híres Király-idilljeiben,¹⁰ s azt James Bryce alkalmazta először egy valóságos államra, nevezetesen Norvégiára, amikor annak demokratikus politikai fejlődését elemezte.¹¹ A XX. században a fogalmat természetesen széles körben használták Nagy-Britanniára is, kb. az „alkotmányos monarchia” értelmében, vagy a demokráciára utalva, újabban pedig a szocialista tanok terjedésének kontextusában.¹² Görögország 1952. évi alkotmányába¹³ államforma-meghatározásként is felvették, érdemben ugyancsak „alkotmányos monarchiát” értve alatta: „Görögország államformája koronás köztársaság” – fogalmazott az alkotmányozó,¹⁴ bár ezt egy nem sokkal későbbi alkotmányrevízió során gyorsan megváltoztatták, és az államot monarchiának nyilvánították. A terminus gyakran felbukkan az ausztráliai közjogi vitákban is, ahol a politikai valóság és a közjogi normativitás, közelebbről a köztársaság és a monarchia koncepcionális áthidalására alkalmazzák, amikor a *commonwealth* kifejezést nem tartják erre alkalmasnak. Egy kritikus alkotmányjogász, Glenn Patmore szerint a fogalom (Ausztrália esetében) azért kerülendő, mert

¹⁰ Alfred Tennyson: *Király-idyllek*. Ford.: Szász Károly. Bp. Franklin, 1876. 117. Lásd még Tennyson *Alfréd Király-idylljei* címen is, Bp. Kiszalud-Társaság, 1889.

¹¹ Bryce, James: *Modern Democracies*. London, Macmillan. 1929. 2. kötet, 322.

¹² Lásd Prochaska, Frank: *The republic of Britain. 1760–2000*. London, Allen Lane, 2000., lásd különösen a „The Advent of Socialism and the Crowned Republic” c. fejezetet.

¹³ Ez az 1946-ban visszaállított monarchia konzervatív alkotmánya volt, melyet – miután a liberális alkotmány-tervezetet a politikai ellentétek miatt 1948-ban nem tudták elfogadni – 1952-ben alkottak meg. A „koronás köztársaság” fogalmat már Voigt, Frederick Augustus – Voigt, Fritz August: *The Greek Sedition*. London, Hollis & Carter, 1949. is használja, (40.), ahol a kifejezés az „alkotmányos monarchia” szinonimája.

¹⁴ Maga az alkotmányszöveg egyébként a Βασιλειῶν Δημοκρατία kifejezést használta (vö. 21. cikk), ami fordítói stílustól függően mondható (magyarul) *királyi köztársaságnak*, vagy (angolul) *royal republic*-nek is, bár a korabeli angol fordítások a *crowned republic* kifejezést preferálták.

„elhalványítja a monarchia és a köztársaság közötti választást”, holott szerinte „az alkotmányos monarchia és a köztársaság filozófiája megkülönböztethető”.¹⁵ Bár Ausztrália messze van, ehhez annyit talán Budapestről is megjegyezhetünk, hogy a kifejezést éppen azért használják, mert elhalványítja, sőt eltünteti a monarchia és a köztársaság közötti választás kényszerét.

A „királyi köztársaság” (*royal republic*, vagy *monarchical republic*) látszólag az előbbi változata, mégis sokkal több annál, miközben ez is köztes helyzetre utal, sőt, „arányosan”, vagy legalábbis neutrálisan próbálja vegyíteni a két fő államformát. A történészek igen kedvelik; a hazai szakirodalomban Schweitzer Gábor például ezt választotta a két világháború közötti korszak közjogi és tudománytörténeti kérdéseiről írott tanulmányait közlő kötet címéül is.¹⁶ Alkalmassint felbukkant az 1920-as évek parlamenti vitáiban is, a fennálló helyzet kritikájaként, némileg szarkasztikus jelleggel. Propper Sándor szociáldemokrata nemzetgyűlési képviselő például az 1924. január 10-i felszólalásában így fogalmazott: „Keresem a konszolidációt alkotmányjogi téren – mert végre ez is fontos –, és milyen eredményre jutok? Nincsen államformánk; királyság vagyunk, király nélkül. Egy külföldi lapban olvastam a múltkor, hogy tréfásan így nevezték Magyarországot: magyar királyi köztársaság. Király nincs, a köztársaság érdekében propagandát kifejteni nem szabad, mert ezért elítélik az embert...”¹⁷

A fogalommal gyakran találkozunk az angol történészek elemzéseiben is, elsősorban a Tudor-korszak tisztázatlan közjogi viszonyainak érzékeltetésekor: van, aki I. Erzsébet¹⁸ s van, aki nővére, I. (Tudor vagy „Véres”) Mária¹⁹ uralmára alkalmazza. A fogalom eredete – számomra legalábbis – ismeretlen, de azt vitathatatlanul széles körben használják.

A „király nélküli királyság” (ang. *kingless kingdom*, *monarchy without a king*, *a kingdom without king*), plasztikus módon ragadja meg a két világháború közötti Magyarország közjogi viszonyait. Bár nem problémátlan és kétségtelenül szokatlan, de expresszív erejű államforma-meghatározás. Mivel feltételezésem szerint mára már lepergett róla az a pejoratív máz, amit a Horthy-rendszer delegitimálása során, az 1950-es és 60-as években kentek rá, szerintem újraértelmezhető. Ezt az újraértelmezést próbáltam elvezetni egy korábbi tanulmányomban.

Amíg a hivatalos korabeli álláspont szerint Magyarország államformája 1920 és 1944/1946 között is monarchia volt, a nem-hivatalos álláspontok pedig azt arisztok-

¹⁵ Patmore, Glenn: *Choosing the Republic*. Sydney, University of New South Wales, 2009. 96. és 102.

¹⁶ Schweitzer Gábor: *A magyar királyi köztársaságtól a Magyar Köztársaságig. Közjog- és tudománytörténeti tanulmányok*. Pécs, Publikon, 2017.

¹⁷ *Nemzetgyűlési napló*. XIX. kötet. Bp. Athenaeum, 1924. 90.

¹⁸ Lásd Collinson, Patrick: *The Monarchical Republic of Queen Elizabeth I. Elizabethan Essays*. London, The Hambledon Press, 1994. 31–57.

¹⁹ Vö. Hunt, Alice: *The Monarchical Republic of Mary I. The Historical Journal*. 52. évf. 2009/3. sz. 557–572.

ratikus köztársaságnak (A. Merkl) vagy királyi köztársaságnak tekintették, én király nélküli királyságnak neveztem. Mit nyerünk azzal, ha a Horthy-korszak államformájára ezt a terminust alkalmazzuk? Azt, hogy a valósághoz közelebbi, a reális folyamatokat jobban megragadni képes fogalmi rendszert használunk, és arra leszünk ösztönözve, hogy ismerjük el e korszak magyar államának rendkívüli voltát és „formátlan” jellegét. A király nélküli királyság ugyanis – miként a republikánusok nélküli köztársaság vagy egy köztársaságnak mondott kormányzóság stb. – „formátlan államforma”, legyen bármilyen különös is e kifejezés: nem „királyság, kormányzóval az élen”, hanem „monarchia, kormányzóval a király helyén”. Ezért is lehetett olyan sok közjogi kérdés tisztázatlan benne.

Egy „király nélküli királyság” a hagyományos államformák síkján úgy áll a monarchia és a köztársaság között, hogy mindkettőből tartalmaz valamit, miközben önálló minőséget ölt magára. Vagyis egyfajta *köztes államformát* jelent az ilyen köztességet egyébként el nem ismerő duális rendszerben. A hozzá társuló politikai rend, az ún. Horthy-rendszer – melyet az ezzel kapcsolatos esetleges viták ellenére is leginkább tekintélyuralminak minősíthetünk – ugyancsak köztes helyen áll az államformák triászát a legutóbbi időkben felváltó hármas rendszerben. Ez a későbbi spanyol helyzetre is áll: annak a király nélküli királyságnak a politikai rendszere, a Franco-rendszer ugyancsak autoriter rezsim volt. Talán még azt is kijelenthetjük, hogy ahol közjogi szinten egy „király nélküli királyságot” látunk, ott tekintélyuralmi rendszerre számíthatunk; bár ez nem jelenti azt, hogy egy tekintélyuralmi államnak ez lenne a szükségképpen államformája, amint azt a két világháború közötti Lengyelország példázza. A két pozíció – a fenti rendszerekben – képszerűen így ábrázolható:

A „király nélküli királyság” helye az államformák rendszerében és az amögötti politikai struktúrák elhelyezhetősége a politikai rendszerek között

A POLITIKAI RENDSZEREK ÉS AZ ÁLLAMOK HÁRMAS FELOSZTÁSA			AZ ÁLLAMFORMÁK DUÁLIS FELOSZTÁSA		
↙		↓	↘		
demok- rácia	autoriter rezsim	diktatúra	köztársaság		monarchia
alkotmányos állam	tekintély- uralmi állam	totalitá- rius állam	▲ király nélküli királyság		
▲ Magyarország 1920–1944 Lengyelország 1920–1938 Spanyolország 1947–1975			Magyarország 1920–1944 Spanyolország 1947–1975		

E különös fogalom használata egy vonatkozásban kétségtelenül hátrányos következményekkel járhat – valószínűleg emiatt nem terjedt el. Ez az, hogy az 1920 utáni helyzetet így minősítve nem adódik mintegy észrevétlen magától értetődőséggel és megkérdőjelezhetetlenül az a következtetés, hogy az 1920-ban kiépült magyar állam – az ún. „trianoni Magyarország” vagy „kis” Magyarország – a „történelmi” vagy „nagy” Magyarország folytatása és örököse. S így nem adódik a maga természetes-ségével az a lehetőség sem, hogy a csaknem ezeréves magyar állam hagyományai, sikerei és ragyogása, nehézségeken úrrá levő akarata és küzdelmeinek példája felhasználható a Trianonban kialakított keretek között létrejött állam rendjének legitimálására. E hagyományokhoz a monarchia még akkor is hozzátartozott, ha a korona a Habsburgok fején volt. Aki lemondott a (hagyományosan felfogott) monarchia fenntarthatóságáról és esetleges „visszaállíthatóságáról”, az erről a legitimációs lehetőségről mondott le. Jól szemlélteti ezt a szempontot egy 1922-es tanulmány, mely nem sokkal a Habsburg-ház detronizálása után a királyság államformája mellett kardoskodva így fogalmazott: „Szakítani alkotmányunknak a magyar nép nemzeti és állami egységét ezeréves erővel hirdető történelmi jellegével, megfosztani állami létünknek intézményeiben megnyilvánuló alapelveit az ezeréves fejlődés-adta erő-től, és ép[p]en *ma, mikor nem a sivár jelen, csupán a történelmi múlt lehet a magyar jövő biztos alapja*, több lett volna a bűnnél . . . plus qu’ un crime... une faute...”²⁰

Sőt, e terminust használva fel kell vetni annak legalább a lehetőségét, hogy 1920-ban a háborúban legyőzött és a forradalmak idején összeomlott régi, történelmi magyar állam romjain – a szép szavak és a közjogi fikciók ellenére – nem a régi Magyarországot kezdték el újjáépíteni egy jelentősen kisebb államterületen és jelentősen kevesebb polgárral, hanem egy „új Magyarországot” hoztak létre. Vagyis e terminust használva legalábbis kérdésként fel kell vetni, hogy a „trianoni” vagy „kis” Magyarország létrejötte vajon nem egy új magyar állam kezdete volt-e.

Végül, e különös kifejezés használata esetén könnyebb észrevenni a magyar történelemnek a megszakítottságok ellenére is szembetűnő folyamatosságát. Az államformák szintjén azt, hogy ahol a „republikánusok nélküli köztársaságokra” (1918/19) egy „király nélküli királyság” (1921–1944) következett, ott nem nehéz monarchisták szavazataival²¹ bevezetni egy új köztársaságot (1946), amely aztán olyan „nép”-köztársasággá (1949–1989) alakult át, amely szociális értelemben so-

²⁰ Tihanyi Lajos: Államformánk. *Jogállam*. 21. évf. 1922/1–2.sz. (4–8) 8. (kiemelés csak itt). (A francia szólsás Antoine de Boulay gróf bon mot-ja, melyet az utókor tévesen Fouchénak vagy Talleyrand-nak szokott tulajdonítani: C’est pire qu’un crime, c’est une faute – Ez több mint bűn: ez hiba.)

²¹ Az államformaváltást indokló történelmi körülmények azzal érzékelhetőek, amit Varga Béla, a Nemzetgyűlés későbbi elnöke a Független Kisgazdapárt frakcióülésén mondott arról, hogy miért is kell megszavazni a köztársasági államformát bevezető törvényt. Így fogalmazott: „Legitimista családból származom, a király képe ott függött a tisztaszoba falán. Magam is legitimista vagyok. De ma – győzködte párttársait 1946 letelején – legitimista meggyőződéselem ellenére azt mondom, a köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.”

kakat felemelt ugyan, de a nép uralmával köszönő viszonyban sem állt. Az ilyen helyen egy másik – többségi uralom alkotmányos korlátait és a politikai váltógazdálkodást ugyan felmutató, de szociális értelemben érzéketlen és rosszul működő, a háttérül szolgáló gazdasági rendszerében lomha, a korrupcióval szemben már akkor védtelen, a múlthoz való viszonyát meghatározni nem tudó – köztársaság idején (1990–2010) aztán az állam megjelenítésének középpontjába egy szentnek mondott királyi korona került, ami azt is jelezte: többen olyan köztársaságot kívánnak kialakítani (vö. 2011-től), amelyet formálisan és hivatalosan nem lehet vagy nem célszerű köztársaságként megnevezni, s amelyben nem a republikánusoké a főszerep. De ha nem az övék, akkor kiké? A monarchistáké? Alighanem az övék sem. Inkább olyanoké, akik a „republikánusok nélküli köztársaság” köztes államformáját akarják fenntartani, egy királyi korona szimbolikus legitimitációját élvezve (ezért értelemszerűen némi antirepublikánus felütéssel). Igaza van tehát Kukorelli Istvánnak, hogy az államforma és a legitimitáció kérdése nagyon is összefügg.

Legitimitációs szempontból jól kifejezi a mai államformánkat is jellemző köztességet az a szimbolikus tény, hogy a magyar állam szempontjából oly sokféle jelentéssel bíró Szent Korona, valamint a koronázási kard, királyi jogar és országalma 2000 óta az Országház kupolacsarnokában található – pontosan azon a helyen, ahol 1918. november 16-án az első magyar köztársaságot proklamálták.

Kukorelli- kommentár